

Г. В. Капленко

кандидат економічних наук, доцент
факультету управління фінансами та бізнесу,
Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів

ОСНОВНІ ТЕЧІЇ ТЕОРІЇ АНАЛІЗУ МАКРОПОПИТУ НА СПОЖИВЧІ БЛАГА

Розглянуто основні течії теорії аналізу загального обсягу та структури макропопиту на споживчі блага. У контексті висвітлення основних концепцій агрегованої споживчої функції вказано на неправомірність безоглядного застосування теоретико-ймовірнісних критеріїв для оцінки адекватності цієї функції. У рамках обговорення концепцій аналізу макроструктури споживчого попиту головною увагу приділено ідеї структурного моделювання останнього та зіставленню її потенціалу з потенціалом ідеї моделювання динамічних рядів, що характеризують макропит та фактори, які на нього впливають. При цьому привертано увагу до деяких труднощів аналізу макроструктури споживчого попиту – проблеми отримання адекватної картини диференціації доходів населення, забезпечення відповідності знаків при параметрах моделі попиту логіці впливу чинників, які введено до неї, балансування результатів моделювання.

Ключові слова: *аналіз, диференційований баланс доходів і споживання населення, імовірнісний, концепція, макропит, макроструктура, прогнозування, споживання, споживчі блага, структурне моделювання, теорія, функція.*

Kaplenko G. MAIN FLOWS OF THE THEORY OF ANALYSIS OF MACRODEMAND ON CONSUMER GOODS

The basic directions of the analysis theory of the general scope and structure of macrodemand on consumer goods are regarded. In the context of covering the basic concepts of aggregate consumptive function the author indicates the illegality of blind applying probability-theoretical criteria to assess the adequacy of this function. In the discussions of the analysis concepts of consumer demand macrostructure the main attention is focused on the structural modelling idea of the latter and comparing its potential with the potential of the idea of simulating dynamic rows that characterize macrodemand and factors that influence on it. Some difficulties of analysis of the consumer demand macrostructure are highlighted – the problem of obtaining adequate picture of the income differentiation of population, ensuring the compliance of signs for the parameters of the demand model to the logics of factors that entered into it, balancing simulation results.

Keywords: *analysis, differentiated balance of income and consumption of the population, probabilistic, concept, macrodemand, macrostructure, forecasting, consumption, consumer goods, structural modelling, theory, function.*

За радянських часів представниками української економічної науки було зроблено значний внесок у розробку наукових проблем ретро- та перспективного аналізу споживчого попиту. Проте в умовах ринкової трансформації економіки інтерес вітчизняних науковців до указаних проблем, як це не парадоксально, істотно зменшився. Тим часом без їх глибокого переосмислення під кутом зору реалій пострадянського соціально-економічного життя неможливе успішне вирішення найактуальніших завдань у царині забезпечення стійкості економічного зростання в нашій країні. Звідси – актуальність даної статті, метою якої є розгляд основних течій теорії аналізу макропопиту на споживчі блага з урахуванням цих реалій.

З-поміж сучасних вітчизняних наукових досліджень, у яких розглянуто теоретичні аспекти аналізу загального обсягу й структури макропопиту на споживчі блага, ми б насамперед виділили праці, авторами яких є О. Баженова, О. Ватаманюк, М. Ватаманюк, О. Коцьо, К. Крицун, О. Кузик, Л. Ліпич, М. Оліскевич, Т. Сальтевська, Є. Черевиков.

Теорія аналізу макропопиту населення на споживчі блага має два аспекти. Один з них пов'язаний із сукупними споживчими видатками домогосподарств, інший – із структурою цих видатків у розрізі агрегованих їх статей.

Формування сучасних уявлень про сукупний попит домогосподарств на споживчі блага розпочався з появи концепції абсолютного доходу Дж. М. Кейнса. Як слушно зазначається в літературі, він та його послідовники перенесли макроаналіз попиту із площини рішень споживачів у просторі в сферу динаміки, створили умови для широкого застосування в цій сфері економетричного аналізу, побудови регресійних моделей, незалежною змінною яких є поточний дохід споживачів. У результаті в економічній науці та практиці отримала постійну прописку агрегована споживча функція, яку свого часу один з найвизначніших економістів ХХ ст. Е. Хансен охарактеризував як найпотужніший інструмент з-поміж тих, які в його покоління представників цієї науки було додано до її аналітичних засобів (див. про це: [1, с. 110]).

У другій половині 1940-х років було зроблено спробу поглибити теорію агрегованої споживчої функції за рахунок переходу до гіпотези відносного доходу. Згідно із цією гіпотезою відношення заощаджень до доходу є функцією поточного рівня доходу, який береться в його відношенні до найвищого досягнутого раніше рівня доходу. Крім того, за концепцією відносного доходу, при побудові моделі агрегованої споживчої функції належить брати до уваги, що особисті споживчі видатки мають

соціальний характер і на поточну поведінку споживача справляють вплив рішення інших споживачів у попередні періоди, насамперед тих з них, які найбільш близько розташовані у відношенні до даного в соціальній ієрархії.

Безумовно, врахування соціального чинника поведінки споживачів зробило концепцію відносного доходу більш переконливою, ніж концепція абсолютного доходу. Проте гіпотеза відносного доходу була висунута невчасно, оскільки не лише в 1930-х, але й у 1940-х роках у західній економічній думці спостерігалася сильна тенденція до нехтування соціальними чинниками попиту [2, с. 87].

Значної популярності в теорії макроаналізу споживчого попиту набула концепція життєвого циклу, згідно з якою люди прагнуть мати рівномірний рівень споживання впродовж свого життя, а тому багато заощаджують упродовж періодів високих доходів, щоб мати можливість фінансувати свої споживчі видатки в періоди, в яких їх доходи будуть нижчими за середні протягом життя. Належить, однак, зазначити, що ця концепція не завжди відповідає соціально-економічним реаліям. Зокрема, стосовно до української економіки це показали О. Баженова й К. Крицун [3, с. 77–80].

Близькою до концепції життєвого циклу є концепція постійного доходу, оцінку якого було запропоновано формувати на основі даних як про поточний дохід, так і дохід за багато попередніх періодів (з наданням більшої ваги недавнім доходам та із врахуванням поправки на приріст доходу в майбутньому). Згідно з концепцією постійного доходу саме він визначає споживчі видатки, тоді як тимчасовий дохід люди схильні заощаджувати. Ця концепція також не завжди підтверджується на практиці.

З огляду на те що моделі сукупних споживчих видатків домогосподарств, побудовані на основі розглянутих концепцій та близьких до них, не завжди дозволяють адекватно описувати динаміку цих видатків, дослідження концептуальних проблем побудови агрегованої споживчої функції тривають. Важливі узагальнення щодо наявних у цій царині здобутків і тенденцій знаходимо, зокрема, у ґрунтовних працях українських науковців О. Ватаманюка, М. Ватаманюк, Є. Черевикова [4; 5; 6]. На жаль, не всі із цих тенденцій є прийнятними. Зокрема, не можна погодитися з безоглядним застосуванням теоретико-ймовірнісних критеріїв для оцінки адекватності функцій споживання. На нашу думку, у даному питанні належить виходити з такого: «...розвиток теорії, методології й практики статистичної обробки даних...ішов... у двох напрямках. Один з них представлений методами, які передбачають можливість ймовірнісної інтерпретації даних, що обробляються, й отриманих у результаті обробки статистичних висновків <...> Інший напрям представлений методами *аналізу даних* і заснований на такій логічній схемі: вихідні дані, які підлягають статистичній обробці, не можуть інтерпретуватися як вибірка з генеральної сукупності, і, отже, використання ймовірнісних моделей при побудові й виборі найкращих методів статистичної обробки та

подальша ймовірнісна інтерпретація статистичних висновків виявляються неправомірними...» [7, с. 6].

Звернімося тепер до теоретичних засад аналізу макроструктури споживчого попиту. За характером моделей, використовуваних для цього аналізу, можна виділити дві течії. Одна з них полягає в оперуванні моделями, що враховують лише один чинник макропопиту – дохід, натомість інша передбачає врахування двох і більше чинників.

Однофакторний аналіз макроструктури споживчого попиту доцільно здійснювати головним чином на основі просторової інформації, відштовхуючись від ідеї його структурного моделювання, яку ще в 1920-х роках обстоювали В. Базаров і С. Струмилін. Нагадаємо, що ця ідея заснована на гіпотезі, зміст якої С. Струмилін виразив у такий спосіб: «...структурні зрушення в споживанні, які в залежності від рівня життя відбуваються **в часі**, уже дані нам у момент складання плану – **у просторі**. Вони існують поруч у будь-який момент у групах населення **різних рівнів** добробуту. І, зіставляючи між собою бюджетні групи, типові за душевим доходом або заробітком для початкового та кінцевого року плану, що проектується, не важко отримати структурну **модель динаміки** складу ринкового попиту й споживання в часі» [8, с. 57].

Значною популярністю ідея структурного моделювання макропопиту користувалася серед дослідників, які у 1960-х роках стали піонерами відродження в СРСР науки про вивчення й прогнозування попиту. Зокрема до її прихильників належала група представників української економічної науки на чолі з Й. Корженевським, що розробила методика, квінтесенція концептуальної основи якої була сформульована цим науковцем у такий спосіб: «...важливим і вирішальним у визначенні потреби країни в окремих товарах є склад населення та його економічне групування, тобто розподіл населення на робітників, службовців і селян, а в середині цих груп – за рівнем доходів на одного члена родини. Виходячи з економічного групування, рівня й структури споживання окремих груп населення, можна пояснити та передбачити зміни, які можуть відбутися в споживанні...» [9, с. 22]. В опублікованій 1972 року капітальній монографії з прогнозування попиту ця методика отримала таку оцінку: «Підводячи підсумки аналізу методики, розробленої під керівництвом Й.І. Корженевського, слід підкреслити, що вона стала однією з перших і вельми плідних спроб дослідження закономірностей динаміки структури споживання й попиту населення. Особливо необхідно відмітити те, що Й.І. Корженевський показав величезне значення бюджетної статистики не лише для аналітичних цілей, але й для розробки народногосподарських планів» [10, с. 54].

Інший підхід до структурного моделювання макропопиту виразився в побудові прогнозів останнього на даних у територіальному розрізі, зокрема в розрізі областей. Очевидно, головну роль у його поширенні відіграла така думка П.П. Маслова: «...унаслідок соціальної однорідності в умовах планового господарства виникає аналогія між

розміром й складом роздрібного товарообігу, з одного боку, і складом споживчого бюджету – з другого. Звідси – можливість перекладення бюджетних економетричних розрахунків на товарообіг окремих областей і економічних районів» [11, с. 199]. Утім, посилення на соціальну однорідність в умовах планового господарства навряд чи було потрібне і, очевидно, було продиктоване суто ідеологічними міркуваннями. Адже аналогічний підхід був використаний у західній літературі для отримання рівняння кореляційної залежності душевих затрат на харчування від загальної суми витрат на споживання, побудованого на даних тринадцяти країн з дуже різним рівнем добробуту населення [12, с. 127].

Ідея структурного моделювання попиту лежить і в основі такого дуже знаного інструмента його прогнозування, як диференційований баланс доходів і споживання населення (ДБ). Як зазначалось у літературі, «його можна вважати національним споживчим бюджетом, деталізованим по економічних групах населення» [10, с. 56]. Найбільший внесок у створення теорії ДБ зробили Науково-дослідний економічний інститут (НДЕІ) Держплану СРСР та московський Центральний економіко-математичний інститут (ЦЕМІ). Методикою, розробленою в ЦЕМІ, було передбачено використання для побудови ДБ трьох джерел інформації – балансових розрахунків, даних вибіркового спостереження населення, статистичної звітності – без надання переваги якомусь з них, натомість в основу методики НДЕІ Держплану СРСР було покладено ідею поєднання бюджетної статистики з даними балансу народного господарства, причому зроблено акцент на народногосподарські балансові розрахунки [13, с. 8–9]. Автори найбільш відомих сучасних праць про ДБ надають перевагу методичним засадам його побудови, розробленим у НДЕІ Держплану СРСР. При цьому вони вказують, що реалізація цих засад пов'язана з більш складними проблемами формування інформаційного забезпечення порівняно з тими, які мали місце в радянській статистиці. Зокрема, зазначається, що офіційна російська статистика занижує рівень диференціації доходів [14, с. 36–37]. У зв'язку із цим не можна не сказати про те, що подібне має місце й в нашій країні [15].

Існують й інші проблеми застосування ДБ в аналізі попиту. Торкнемося лише тієї з них, якою сучасні російські науковці, що займаються питаннями побудови звітного та прогнозного ДБ, нехтують. Маємо на увазі наслідок їх прихильності до використання логарифмічних лінійних рівнянь регресії в модельних розрахунках, пов'язаних із застосуванням ДБ. Уявлення про цей наслідок дає така думка відомого фахівця з теорії моделювання попиту А. Дітона: «Проф. Волконський сказав, що, судячи з досвіду СРСР, логарифмічні лінійні моделі більше узгоджуються з наявною інформацією, ніж просто лінійні моделі. Загалом, це вірно, але застосування логарифмічних лінійних моделей зв'язане з певними труднощами. Одна з них полягає в тому, що неможливо побудувати логарифмічну лінійну модель, у якій балансувалися б загальні видатки, і прогноз, який робиться на основі такої

моделі, необхідно модифікувати для приведення його у відповідність до індексу загальних грошових видатків. Це річ цілком здійсненна, але мені здається, що віра в модель, яка не відповідає найелементарнішим обмеженням, буде дещо підірвана...» [16, с. 493].

Багатофакторне моделювання макроструктури попиту переважно здійснюють на інформації у вигляді часових рядів. Проте слід мати на увазі, що за побудови багатофакторних моделей на просторовій інформації шанси отримати такі знаки при їх параметрах, які відповідають логіці впливу відповідних чинників на макропит, є значно більшими, ніж за його моделювання на основі часових рядів. Зокрема, як показує досвід, у першому випадку набагато ширшими є можливості використання методу ступінчастої регресії, оперування яким у другому випадку дуже часто неможливе внаслідок відсутності істотних систематичних змін у залишковому компоненті вже першої з однофакторних регресій, побудову яких передбачає цей метод.

Ще одна перевага базування на просторовій інформації моделювання макроструктури попиту полягає в тому, що це дозволяє або вирішити, або принаймні пом'якшити проблему властивої сучасним українським соціально-економічним реаліям швидкої дезактуалізації даних про споживчі видатки й чинники, які їх зумовлюють. Адже в разі необхідності прогностична модель макропопиту населення може бути побудована й на просторовій інформації за один рік. Принагідно зауважимо, що останнє стосується й агрегованої функції споживання, у якій незалежною змінною виступає поточний дохід.

Здійснений вище огляд основних течій теорії аналізу макропопиту свідчить про необхідність подальших досліджень у цій царині з метою створення таких методик цього аналізу, які б ураховували умови формування поведінки українських домогосподарств на ринку споживчих благ.

Список використаних джерел

1. Кейн Э. Экономическая статистика и эконометрия: Введение в количественный экономический анализ. Вып. 2 // Э. Кейн / пер. с англ. – М.: Статистика, 1977. – 232 с.
2. Рыжкова М.В. Теория рутинного потребительского поведения / Рыжкова Марина Вячеславовна : дис. ... докт. экон. наук : 08.00.01. – Томск, 2014. – 500 с.
3. Bazhenova Olena V. The Modigliani–Ando–Brumberg life cycle model: applying to Ukraine's economy / Olena V. Bazhenova, Kateryna I. Krytsun – *Ekonomika*. – 2013. – Vol. – 92(4). – P. 73–81. – Available from : <http://www.vu.lt/leidyba/lt/medis>.
4. Ватаманюк О. Заощадження в економіці України: макроекономічний аналіз / Остап Ватаманюк. – Л.: Вид. ц-р ЛНУ ім. Івана Франка, 2007. – 536 с.
5. Ватаманюк М.М. Споживання домогосподарств в умовах ринкової трансформації економіки України / Ватаманюк Мар'яна Михайлівна : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. экон. наук : 08.01.01 «Економічна теорія». – Л., 2004. – Режим доступу : <http://disser.org.ua/file22794.html>.
6. Черевиков С.Л. Сучасна практика моделювання функцій приватного споживання / Черевиков С.Л. // *Економіка і прогнозування*. – 2009. – № 2. – С. 110–118.

7. Методы анализа данных: подход, основанный на методе динамических сгущений / кол. авт. под. рук. Э. Дидэ ; пер. с фр. – М. : Финансы и статистика, 1985. – 357 с.

8. Струмили́н С.Г. Планирование в СССР / С.Г. Струмили́н. – М. : Госполитиздат, 1957. – 96 с.

9. Корженевский И.И. Основные закономерности развития спроса в СССР и методы его изучения / И.И. Корженевский // *Определение потребности населения в товарах : (материалы науч. конф. УНИИТ 8–12 мая 1961 г.)*. – К. : Изд-во АН УССР, 1962. – С. 16–25.

10. Методы прогнозирования спроса / Б.Я. Давидович, И.Л. Лахман, Р.С. Назаров, М.Г. Френкель. – М. : Экономика, 1972. – 174 с.

11. Маслов П.П. Эконометрические модели в планировании товарооборота / П.П. Маслов // *Определение потребности населения в товарах : (материалы науч. конф. УНИИТ 8–12 мая 1961 г.)*. – К. : Изд-во АН УССР, 1962. – С. 196–205.

12. Езекиэл М. Методы анализа корреляций и регрессий: линейных и криволинейных / Мордэкэй Езекиэл, Карл А. Фокс ; пер. с англ. – М. : Статистика, 1966. – 557 с.

13. Дифференцированный баланс доходов и потребления населения / отв. ред. А.Х. Карапетян, Н.М. Римащевская. – М. : Наука, 1977. – 223 с.

14. Суворов А.В. Методы построения дифференцированного баланса денежных доходов и расходов населения и прогнозные расчеты на его основе / А.В. Суворов, Г.М. Сухорукова // *Проблемы прогнозирования*. – 2009. – № 5. – С. 35–50. – Режим доступа : http://ecfor.ru/fp/index.php?pid=archive/2009_5.

15. Сенів Л. А. Оцінка диференціації доходів населення України / Сенів Л.А., Малиновський Ю.В. // VIII Міжнародна науково-практична конференція «Соціально-економічні реформи в контексті інтеграційного вибору України» (29-30 нояб. 2012 г.). – Режим доступу : http://www.confcontact.com/2012_11_29/1_seniv.htm.

16. Долгосрочное планирование и прогнозирование : материалы конф. Междунар. экон. ассоц., Москва, дек. 1972 г. / общ. ред. Т.С. Хачатурова. – М. : Прогресс, 1975. – 517 с.

References

1. Kejn, Je. (1977). *Jekonomicheskaja statistika i jekonometrija: Vvedenie v kolichestvennyj jekonomicheskij analiz [Economic statistics and econometrics: Introduction to quantitative economic analysis]*. Moskva : Statistika. [in Russia]

2. Ryzhkova, M. V. (2014). *Teorija rutinnogo potrebitel'skogo povedenija [The theory of routine consumer behavior]*. (Abstract of Ph.D. dissertation, Tomsk). [in Russia]

3. Bazhenova Olena V. The Modigliani–Ando–Brumberg life cycle model: applying to Ukraine's economy / Olena V. Bazhenova, Kateryna I. Krytsun – *Ekonomika*. – 2013. – Vol. – 92(4). – P. 73–81. – Retrieved from <http://www.vu.lt/leidyba/lt/medis>.

4. Vatamaniuk, O. (2007) *Zaoschadzhenia v ekonomitsi Ukrainy: makroekonomichnyj analiz [Savings in Ukraine's economy: macroeconomic analysis]*. Lviv : Ivan Franko National University of Lviv. [in Ukrainian]

5. Vatamaniuk, M. M. (2004). *Spozhyvannia domohospodarstv v umovakh rynkovoï transformatsii ekonomiky Ukrainy [Household consumption in the conditions of market transformation of economy of Ukraine]*. (Master's thesis, Ivan Franko National University of Lviv, Ukrainian). Lviv. [in Ukrainian].

6. Cherevykov, E.L., (2009). *Suchasna praktyka modeliuвання funktsij pryvatnoho spozhyvannia [Modern practice of modeling the functions of private consumption]*. *Ekonomika i prognosuvannja – Economics and forecasting*, 2, 110–118. [in Ukrainian].

7. Didje, Je. (Eds.). (1985). *Metody analiza dannyh: podhod, osnovannyj na metode dinamicheskikh sgushhenij [Methods of data analysis: an approach based on the method of dynamic condensations]*. Moskva : Finansy i statistika. [in Russia].

8. Strumilin, S.G. (1957). *Planirovanie v SSSR [Planning in the USSR]*. Moskva : Gospolitizdat. [in Russia].

9. Korzhenevskij, I.I. (1962) *Osnovnye zakonomernosti razvitiya sprosa v SSSR i metody ego izuchenija [The main regularities of development of demand in the USSR and methods of its study]*: *Opređenje potrebnosti naselenija v tovarah : (materialy nauch. konf. UNIIT 8–12 maja 1961 g. (pp. 16–25))*. Kiev : Academy Research.

10. Davidovich, B.Ja., Lahman, I.L, Nazarov R.S., Frenkel' M.G. (1972). *Metody prognosirovaniya sprosa [Methods of demand forecasting]*. Moskva: Jekonomika. [in Russia].

11. Maslov, P.P. *Jekonomicheskie modeli v planirovanii tovarooborota [Econometric models in trade turnover planning] / P.P. Maslov // Opređenje potrebnosti naselenija v tovarah : (materialy nauch. konf. UNIIT 8–12 maja 1961 g.)*. – K. : Izd-vo AN USSR, 1962. – S. 196–205.

12. Ezekijel, M., Foks, Karl A. (1966). *Metody analiza korrelyacij i regressij: linejnyh i krivolinejnyh [Methods of analysis correlation and regression: linear and curvilinear]*. – Moskva : Statistika. [in Russia].

13. Karapetjan, A.H., Rimashevskaja, N.M. (1977). *Differencirovannyj balans dohodov i potreblenija naselenija [A differentiated balance of incomes and consumption of the population]*. Moskva : Nauka. [in Russia].

14. Suvorov, A.V. (2009). *Metody postroenija differencirovannogo balansa denezhnyh dohodov i rashodov naselenija i prognosnye raschety na ego osnove [Methods for constructing differential balance of money income and expenditures and forecast calculations based on it]*. *Problems of forecasting*, (5). – Retrieved from http://ecfor.ru/fp/index.php?pid=archive/2009_5.

15. Seniv, L.A. (2012). *Otsinka dyferentsiatsii dokhodiv naselennia Ukrainy [Assessment of differentiation of incomes of Ukraine]*. VIII Mezhdunarodnaja nauchno-prakticheskaja konferencija «Social'no-jekonomicheskie reformy v kontekste integracionnogo vybora Ukrainy» [Socio-economic reforms in the context of the integration choice of Ukraine]. (November, 2012). – Retrieved from http://www.confcontact.com/2012_11_29/1_seniv.htm.

16. Hachaturova, T.S. (1972). *Dolgosrochnoe planirovanie i prognosirovanie [Long-term planning and forecasting]*. *Materialy konf. Mezhdunar. jekon. assoc. Moskva. Moskva : Progress, . [in Russia]*